

HANNA MAKURAT-SNUZIK

 <https://orcid.org/0000-0002-0132-9997>

Uniwersytet Gdański

hanna.makurat-snuzik@ug.edu.pl

HYBRYDOWA NATURA PRZEKŁADU JAKO DROGA WZBOGACENIA ZASOBÓW JĘZYKOWYCH I STYMULOWANIA ROZWOJU MIKROJĘZYKÓW. NA PRZYKŁADACH TŁUMACZEŃ NA JĘZYK KASZUBSKI I ŚLĄSKI

Abstract

Hybrid Nature of Translation as a Way to Enrich Linguistic Resources and Stimulate the Development of Microlanguages. Based on Examples from Translations into Kashubian and Silesian

Any translation can be considered a hybrid phenomenon, as it reveals references to the Other, while at the same time it is a field of dialogue and meaning negotiation. In the case of translations into microlanguages, on the one hand, the hybrid nature of translation reflects subordination to the more powerful system and openness to foreign influences; on the other hand, the source text stimulates the growth of the weaker dominated ethnolect by providing it with linguistic patterns and structures, lexical units or stylistic paradigms, which are borrowed and assimilated in the process of translation. This article presents various dimensions of translation's hybrid nature which are analysed on the basis of examples selected from several texts translated into Kashubian and Silesian. The article discusses translational innovations which are examined from three perspectives: 1. production of missing lexis, 2. creation of innovative linguistic structures that are equivalent to idioms, and 3. development of functional styles. The analysis leads to the conclusion that the hybrid nature of translations into microlanguages is not only revealed at the level of idiolectal textual transformations. The linguistic units produced in the process of translation are

frequently incorporated into the common usage and contribute to the shaping of the target language system. In this context, not only is the act of translation a manifestation of power relations and a symbol of colonisation, but it also plays an important role in shaping the identity and development of the weaker microlanguage, indirectly contributing to codification and standardisation processes and enhancing the status and prestige of the target language.

Keywords: translation, hybridity, microlanguage, Kashubian language, Silesian language, normalisation

Słowa kluczowe: przekład, hybrydowość, mikrojęzyk, język kaszubski, język śląski, normalizacja

Wprowadzenie

Procesy globalizacyjne sprzyjają wzmożonym kontaktom międzykulturowym i międzyjęzykowym, które z kolei nieuchronnie niosą za sobą transfer obcych wpływów. Wzajemne przenikanie się systemów językowo-kulturowych powiązane z zapożyczaniem nowych elementów i ich wchłanianiem pociąga za sobą natomiast pytanie o konsekwencje o charakterze autoindyfikacyjnym. W tym aspekcie w szczególności należałoby przywrócić się zagadnieniu **tożsamości hybrydowej**, które w ogólnym ujęciu jest pojmowane przez pryzmat nakładania się na siebie elementów lokalnych i globalnych (Smith 2008: 4).

W kontekście lingwistycznym pojęcie tożsamości hybrydowej jest powiązane z absorbowaniem elementów języka, wzorów czy standardów lingwistycznych i może mieć charakter zapożyczeń międzytekstowych lub ujawniać się na poziomie szerszej rozumianych relacji między systemami językowymi. Tak pojmowana hybrydowa tożsamość języka bywa zwykle konstytuowana na fundamencie kontaktów językowych. Znamienne pozostaje w tym miejscu stwierdzenie Jana Baudouina de Courtenay, zgodnie z którym każdy język formuje się pod wpływem innych systemów językowych, tym samym ma charakter mieszany (Baudouin de Courtenay 1903: 269–270, 274–277).

Należy zauważyć, że międzykulturowy dialog pociągający za sobą przekształcenia o charakterze lingwistycznym, które niekiedy stymulują ewolucję i kształtowanie się ustandaryzowanej odmiany języka, dokonuje się między innymi w akcie przekładu. Tłumaczenie jest jednym z procesów, w ramach których języki mogą zapożyczać od siebie różne jednostki (np.

językowe, kulturowe), a dokonujący się transfer Innego¹ może stawać się sposobem kształtowania językowej hybrydy.

Akt translacji jako taki bywa zatem rozpatrywany jako przestrzeń ustanawiania się *ἕβρις* (*hýbris*) i wypierania tendencji skupionych wokół *μονόλιθος* (*monolithos*). Obserwowany w przekładzie fenomen hybrydyzacji, który korzeniami sięga do obrazu mitycznej chimery, będącej symbolem zjawiska o złożonej naturze, wiąże się z przekraczaniem norm, ustalonych kanonów i granic. Wchodzenie w interakcje przyczynia się z kolei do przesunięć i transformacji, oraz przekroczenia homogenicznej perspektywy, której wyróżnikami są „usystematyzowanie, linearność, ciągi przyczynowo-skutkowe, stałość, niezmienność, obiektywizm ze stałymi punktami odniesienia” (Chludzińska 2022: 76).

Warto podkreślić, że języki mniejszościowe lub regionalne (mikrojęzyki, języki lokalne)² są zwykle bardziej otwarte na wpływy o charakterze systemowym niż języki dominujące, charakteryzujące się zwykle dłuższą tradycją rozwoju odmiany ustandaryzowanej. W przypadku tłumaczeń na mikrojęzyki hybrydowość – widoczna w postaci pierwotnie okazjonalnych innowacji, które niekiedy na stałe trafiają do systemu językowego – może zostać dodatkowo zinterpretowana w kontekście relacji władzy (Bassnett 2016: 15). Wydaje się, że w asymetrycznej relacji przekładowej częściej niż w przypadku symetrycznego odniesienia między językiem wyjściowym a docelowym³ zauważa się odchodzenie od stabilnych punktów⁴ w kierunku

¹ Inny – termin stworzony przez przedstawiciela filozofii dialogu, Emmanuela Lévinasa, wskazujący na istotną rolę porozumienia, dialogu oraz otwarcia się na to, co inne (Lévinas 2002: 18–44).

² Termin „mikrojęzyk” pojawia się w niniejszym artykule w znaczeniu zaproponowanym przez Aleksandra Duliczenkę (Дуличенко 1981). Odnosi się do używanego przez wspólnotę regionalną lub etniczną na określonym obszarze geograficznym systemu językowego o ograniczonej poliwalencyjności, funkcjonującego równolegle z innym językiem narodowym, w mniejszym lub większym zakresie znormalizowanego, w którym tworzone jest piśmiennictwo (Дуличенко 1981: 3–23). Pojęcia „mikrojęzyk” i „język lokalny” są używane w niniejszym artykule zamiennie ze względów stylistycznych. Ponadto w artykule używa się terminu etnolekt, który jest traktowany jako hiperonim obejmujący terminy „język” i „dialekt”. Pojęcia „język” i „system językowy” – również z uwagi na styl używane są w niniejszym artykule synonimicznie.

³ Asymetryczna relacja jest tu rozumiana jako relacja między językiem o wyższym statusie (językiem dominującym) i językiem o niższym statusie (językiem zdominowanym); symetryczna relacja jest pojmowana jako relacja między językami o podobnym statusie językowym (Makurat-Snuzik 2019: 13–22).

⁴ Stabilne punkty można powiązać z konstytutywnymi cechami języka macierzystego (obejmującymi zwłaszcza typową rodzimą leksykę, cechy gramatyki i wymowy), które należy odróżnić od zapożyczeń i naleciałości.

naleciałości wypełniających nie tylko tekst, lecz wtórnie również język docelowy.

Celem niniejszego artykułu jest rozpatrzenie zagadnienia translacji na mikrojęzyki przez pryzmat fenomenu hybrydy. Materiał badawczy stanowią – porównawczo zestawione z oryginałami – wybrane tłumaczenia różnych gatunków tekstów na język kaszubski i śląski, w których rozpoznane zostały przykłady mieszania się systemów językowych i wpływów języka wyjściowego na docelowy.

Na wstępie należy zaznaczyć, że przedstawiony materiał jest częścią szerszej analizy, której celem jest pokazanie znaczenia przekładu w procesie formowania się ustandaryzowanych odmian mikrojęzyków. Trzeba też wyjaśnić, że w krótkim artykule nie było możliwe zaprezentowanie analizy obejmującej przekłady na wszystkie języki lokalne używane w Polsce (pominięto m.in. język wilamowski czy łemkowski). Wybór materiału w postaci przekładów na języki kaszubski i śląski wynika stąd, że na oba te mikrojęzyki zostały przetłumaczone liczne teksty reprezentujące różnorodne gatunki. Należy zaznaczyć, że dobór przykładów wyekscerpowanych z translacji na wyżej wymienione języki lokalne nie zawsze jest równomierny, co wynika z odmiennej drogi rozwoju tych systemów językowych i wytworzenia różnych typów przekładanych tekstów.

Przeprowadzenie analizy ma na celu weryfikację wstępnie przyjętego założenia, zgodnie z którym w przekładach na języki zdominowane elementy rodzime mogą w wyraźny sposób przenikać się z obcymi, prowadząc do ustanawiania się nowej tożsamości (językowej), mającej cechy wywodzące się z więcej niż jednego źródła. Wydaje się, że w procesie przekładu na mikrojęzyki konieczność interakcji z Innym może skutkować wchłanianiem pojedynczych obcych wzorów, ale także przyczyniać się do kształtowania cech wspomnianej powyżej tożsamości hybrydowej, ujawniającej się nie tylko na poziomie tekstowym.

1. Hybrydowa natura przekładu. Przekład jako medium, poprzez które dokonuje się transfer Innego

Hybrydową naturę tłumaczenia można zakorzenić w Bachtinowskiej koncepcji dialogiczności słowa, zgodnie z którą każdy tekst stanowi kontynuację tego, co już zostało powiedziane wcześniej, i w tym sensie fundamentem bytowym i punktem odniesienia przekładu zawsze w jakimś zakresie są

inne teksty (Bachtin 1977: 267). W świetle teorii Michała Bachtina, a także zapoczątkowanych przez Julię Kristevę studiów nad intertekstualnością (Kristeva 1969), ujawniające się na różnych poziomach przekazu nawiązania do Innego (np. do dzieła, sensu, konwencji, idei czy motywu), nie pozwalają rozpatrywać tekstu (tak wyjściowego, jak i docelowego) jako autonomicznej niezależnej całości (Kristeva 1969; Bachtin 1977: 267).

W zarysowanym powyżej kontekście teorii wzajemnych relacji międzytekstowych dialogiczna natura przekładu zdaje się mieć szczególny charakter. Opiera się on bowiem na wniknięciu w obcy tekst, wchłonięciu innych przekazów, a następnie – odtworzeniu (integralnie powiązanim z translatorskim przetworzeniem) treści i znaczeń wyjściowych w języku docelowym przez autora przekładu. Hybrydowa natura tłumaczenia jest zatem ugruntowana w dialogiczności i w tym sensie hybrydowość może być uznana za cechę, która określa naturę przekładu jako takiego. Konieczność negocjowania znaczeń przez tłumacza, oscylowania między dwoma systemami językowo-kulturowymi, nieustannego wchodzenia w rolę mediatora, który musi podjąć ostateczne decyzje translatorskie, mniej lub bardziej zdeterminowane przez oryginał, pozwala stwierdzić, że każdy przekład jest „hybrydową konstrukcją”⁵.

Hybrydowa natura przekładów, którą można określić **pidżynizacją** czy **kreolizacją** (Klinger 2020: 20–39; por. też: Brunnsma, Delgado 2008: 333–353), bywa widoczna na wielu płaszczyznach. Analiza porównawcza tekstu wyjściowego i docelowego pozwala zidentyfikować ślady hybrydowe⁶, czyli tropy obecności pierwowzoru czy przejawy wpływu oryginału na wersję przetłumaczoną. Ślady te można zauważyć między innymi na poziomie językowym, co obrazowo przedstawia Walter Benjamin: „Przekład [...] w przeciwieństwie do dzieła twórców, znajduje się niejako poza obrębem samego lasu języka i nie zapuszczając się w jego głąb, posyła węń głoś oryginału z owego jedyne miejsce, gdzie echa jego języka wtóruje

⁵ Termin „hybrydowa konstrukcja” został stworzony przez Michała Bachtina (Bachtin 1981: 305).

⁶ Pojęcie „śladu” (*trace*) rozumianego jako coś, co zostaje wyparte, a zarazem powtórzone jako modyfikacja czy hybryda, pojawia się w artykule Homi Bhabhy pt. *Signs Taken for Wonders: Questions of Ambivalence and Authority under a Tree outside Delhi, May 1817*. Warto odnotować, że Bhabha jest autorem koncepcji, zgodnie z którą hybrydowość staje się symbolem różnicy i w tym sensie stanowi podważenie władzy kolonializmu (Bhabha 1985: 153–157). Nie znalazłam przykładu użycia terminu „ślady hybrydowe” w literaturze przedmiotu z zakresu przekładoznawstwa, niemniej zdecydowałam się zaadaptować ten termin w ramach problematyki rozpatrywanej w niniejszym artykule.

odgłos obcojęzycznego dzieła” (Benjamin 1996: 97). Z kolei Guangrong Dai zauważa, że „język tłumaczenia jest mieszaniną wzajemnych wpływów z języka źródłowego i docelowego na wszystkich poziomach językowych, tj. leksykalnym, syntaktycznym i dyskursywnym”⁷ (Dai 2016: 11).

Hybrydowość pociąga za sobą przesunięcia, które mogą, ale nie muszą, prowadzić do naruszania integralności języka. Tak czy inaczej, dochodzi do zjawiska, które Maria Tymoczko określa jako „zaznaczenie różnicy” (Tymoczko 2009: 445). Według autorki środkiem wyrazu hybrydyczności w przekładzie bywa z jednej strony ekspansja, a z drugiej – asymilacja zasobów językowych. Hybrydowa natura tłumaczenia może wiązać się zatem nie tylko z modyfikacjami cech rodzimej mowy i odbieganiem od dotychczas ustalonych kanonów, ale także z rozszerzaniem repertuaru lingwistycznego, czyli z importowaniem zapożyczeń i powstawaniem kalk językowych. Sam proces translacji może zaś prowadzić do zaprezentowania „innej tkanki leksykalnej” niż ta, która funkcjonuje w naturalnej komunikacji pomiędzy użytkownikami języka docelowego (Tymoczko 2009: 436–446).

W kontekście studiów nad aktem przekładu nie można pominąć faktu, że *ἑβρις* (*hybris*) ujawnia się też jako transfer Innego do kultury przyjmującej. Haj Yazdiha zauważa, że w procesie translacji niektóre znaczenia, symbole, doświadczenia czy obiekty typowe dla kultury źródłowej mogą ulec przesunięciu i otrzymać odmienne reprezentacje w tekście docelowym (Yazdiha 2010: 35–36). Umberto Eco dodaje, że odbiorca docelowy może w najlepszym wypadku obcować z „udomowionym” i czytać „prawie to samo” (Eco 2021: 158–180). Tym samym w akcie tłumaczenia dochodzi do zderzenia dwóch językowo-kulturowych obrazów świata, których elementy mogą być rozpatrywane jako ślady nowej tożsamości hybrydowej.

Hybrydowa natura przekładu wyraża się tym, że jest on zawsze pewną formą porozumienia podjętego w relacji między dwoma stronami. Należy dodać, że dialog z Innym może dokonywać się na poziomach wykraczających poza semantykę słowa i stawać się transpozycją doświadczeń (Gadamer 2009: 321–328, 523–524). Tym samym autor przekładu niejednokrotnie znajduje się w sytuacji, w której jedyną możliwością – według Paula Ricoeura – pozostaje uznanie „dystansu między własnym i obcym” i rezygnacja z poszukiwania absolutnej adekwatności, a zarazem przyjęcie postawy „językowej gościnności” (Ricoeur 2008: 38).

⁷ Tłumaczenie zacytowanego fragmentu: Hanna Makurat-Snuzik.

Konieczność zaadaptowania Innego w procesie przekładu, implikująca niekiedy zacieranie lub łagodzenie różnic między własnym i obcym, może prowadzić do wytworzenia tekstu docelowego o hybrydowej naturze. Z jednej strony hybrydyzacja może być wynikiem dążenia przez tłumacza do rekompensaty, co zauważa Ricoeur (Ricoeur 2008: 38), z drugiej – zgodnie z poglądem sformułowanym przez Bożenę Tokarz – „hybrydyzacja to ciągle wzbogacanie, ponieważ ten, kto bierze, komponuje własne i cudze elementy w dla siebie tylko typowy sposób, czyniąc obce swoim” (Tokarz 2014: 72).

2. Wymiary hybrydowej natury tłumaczeń

Można wskazać różne wymiary hybrydowej natury tłumaczeń. Susanne Klinger wyodrębnia trzy poziomy językowej hybrydowości w przekładzie, opierając się na funkcji przedstawieniowej (reprezentatywnej): 1) hybrydowość na poziomie fabuły, 2) hybrydowość na poziomie narracji, 3) hybrydowość na poziomie tekstu. Według Klinger ostatni z wymienionych typów może wiązać się z lingwistyczną hybrydowością, polegającą na konstruowaniu znaczeń w tekście docelowym (Klinger 2020: 16–23).

Klinger wyróżnia ponadto hybrydowość ikoniczną, symboliczną i nieprzedstawieniową (niereprezentatywną). Pierwsza z nich może manifestować się na poziomie pidżynizacji języka, wykraczając poza świat przedstawiony w tekście. Hybrydowość symboliczna jest z kolei powiązana z koniecznością podejmowania przez tłumacza refleksji i obejmuje te aspekty językowe, które przejawiają się w ekwiwalentach metafor, idiomów, archaizmów, neologizmów, w zmianach semantycznych czy też w dosłownym przekładzie przysłów lub innych elementów przenoszących konotacje kulturowe (Klinger 2020: 20–39).

Inną koncepcję prezentuje Antoine Berman, który wyodrębnia dwanaście tendencji deformujących, które w praktyce translatorskiej są źródłem oporu w procesie odtwarzania tekstu wyjściowego. Rozpoznany przez Bermana system deformacji obejmuje następujące działania: 1) racjonalizacja, 2) objaśnienie, 3) wydłużanie, 4) uszlachetnianie lub wulgaryzacja, 5) zubażanie jakościowe, 6) zubażanie ilościowe, 7) niszczenie rymu, 8) niszczenie ukrytych sieci znaczeniowych, 9) niszczenie systematyczności językowych, 10) niszczenie elementów rodzimych lub ich egzotyzacja, 11) niszczenie zwrotów i wyrażeń idiomatycznych, 12) zacieranie superpozycji języków. Występowanie w procesie przekładu powyższych tendencji według Bermana

jest nieuniknione i prowadzi do tego, że przekład rozumiany jako „doświadczenie obcego” nie może być w pełni zrealizowany (Berman 2009: 252–264).

O ile Berman koncentruje się przede wszystkim na „analityce negatywnej” (Berman 2009: 251), o tyle w niniejszym artykule uwaga będzie skupiona głównie na konstruktywnej, twórczej roli przekładu. Hybrydowość polegająca na łączeniu „swojego” i „obcego” będzie pojmowana przez pryzmat wybranych translatorskich innowacyjnych działań językotwórczych, czyli kształtowania i modernizacji języka docelowego, jego normy i statusu w procesie przekładania tekstu.

W tym wymiarze tłumaczenie na język zdominowany jest rozpatrywane nie tylko w kontekście transformacji sensu w przełożonym tekście, ale też pracy nad językiem docelowym, który w relacji przekładowej jest otwarty na naleciałości z silniejszego systemu językowego. Podejście asymilacyjne wiąże się z przyjmowaniem zapożyczeń oraz z modyfikowaniem i uzupełnianiem zdominowanego w procesie przekładu języka docelowego. Akt translacji realizowany w kontekście nierównej pozycji języka wyjściowego i przyjmującego może przyczyniać się do tego, że przekształceniom ulegają zarówno aspekty intralingwalne (np. system leksykalny, gramatyczny), jak i ekstralingwalne (pozycja języka docelowego).

3. Hybrydyzacja w przekładach na mikrojęzyki jako wyraz relacji władzy

Jak już zostało wspomniane powyżej, szczególnej uwagi wymagają sytuacje, gdy kultura przyjmująca znajduje się w asymetrycznej relacji w stosunku do kultury źródłowej. Wówczas zjawisko hybrydowości może dodatkowo stawać się przejawem – wyrażanej w działalności tłumaczeniowej, a rozpoznanej przez Susan Bassnett – „nierównej relacji władzy” (Bassnett 2016: 15). Otóż kiedy przedmiotem badań stają się translacje dokonywane z języków dominujących na zdominowane, przekład jedynie teoretycznie okazuje się tzw. „procesem wzajemnym” (Ricoeur 1975: 209–211), natomiast w praktyce może nieraz ujawnić się jako instrumentalne narzędzie działań ekspansywnych i ustanawiania hierarchii (Skibińska, Misiak 2007: 77–78; Makurat-Snuzik 2019: 13–44).

Obserwowany w działalności translatorskiej imperializm z jednej strony może przyczyniać się do roztopienia tożsamości kultury i języka docelowego, z drugiej strony – wyposaża je w narzędzia umożliwiające rozwój

(Cronin 1995: 89; Makurat-Snuzik 2019: 23–34). Antoine Berman zwraca uwagę na to, że istniejące obecnie wielkie języki Zachodu w dużej mierze ukształtowały się poprzez działalność przekładową, co okazało się możliwe dlatego, że „tłumaczenie jako praca nad literą prowadziło do głębokich zmian w języku przekładu” (Berman 2009: 264). Tendencje do przekształcania własnej mowy pod wpływem wzorów odnajdowanych w tekstach wyjściowych w szczególności sposób widoczne są nadal w odniesieniu do zdominowanych mikrojęzyków.

W XXI wieku na obszarze Polski dość wyraźne inklinacje do budowania standardów, wzorów i tożsamości językowo-kulturowej poprzez interakcje z systemami silniejszymi można zaobserwować w przypadku małych języków, takich jak kaszubski i śląski, które zapożyczają wzorce lingwistyczne w dużej mierze z dominującej polszczyzny⁸. Dokonująca się za pośrednictwem przekładu konfrontacja z elementami kultury mocniejszej, powiązana ze wzbogacaniem kaszubszczyzny i śląszczyzny o nowe jednostki, prowadzi niekiedy do przebudowywania statusu macierzystych języków. Wchłanianie „obcego” przez oba zdominowane systemy może z kolei nieść potencjał stymulowania rozwoju mikrojęzyków i kultur docelowych, ale zarazem stawać się fundamentem dla kształtowania tożsamości hybrydowej.

4. Hybrydyzacja w przekładach na mikrojęzyki jako sposób kształtowania języka docelowego

W przypadku kultur zdominowanych – jak zauważa Itamar Even-Zohar – przekłady w istotny sposób przyczyniają się do kształtowania literatury docelowej, a niekiedy stanowią „najbardziej aktywny element” polisystemu literatury. Niedostatek rodzimego repertuaru lub pewnych typów dzieł w kulturach peryferyjnych bywa kompensowany literaturą tłumaczoną, która zajmuje niekiedy „pozycję centralną” (Even-Zohar 2009: 197–203).

⁸ Należy odnotować, że język śląski oprócz sięgania do polszczyzny wykorzystuje niektóre wzory lingwistyczne zapożyczane z języka czeskiego. Ponadto warto w tym kontekście zwrócić uwagę na to, że relację dominacji i zdominowania w procesie przekładu można zaobserwować nie tylko w przypadku przekładów na mikrojęzyki. Przykładowo język polski – zarówno w przeszłości, jak i obecnie – kształtuje własny status, otwierając się na wpływy z języków obcych, zwłaszcza tych o wyższym statusie. Co istotne, dość liczne zapożyczenia z dominującej współcześnie angielszczyzny w pewnym zakresie mają udział w formowaniu charakteru i tożsamości polszczyzny.

Potencjał piśmiennictwa przekładanego uwidacznia się nie tylko w zakresie poszerzania repertuaru literackiego i inspirowania twórców przejmujących strategie artystyczne (Even-Zohar 2009: 197–203), ale może odgrywać też innowacyjną rolę w procesie formowania się (mikro)języka docelowego. Pierwowzór może pobudzać rozwój przyjmującego języka poprzez dostarczanie repertuaru lingwistycznego w postaci struktur językowych, jednostek leksykalnych i semantycznych, paradygmatów stylistycznych, które w założeniu mają zostać jedynie odtworzone, a w procesie tłumaczenia obce elementy (czyli tzw. Inny) zostają wchłonięte przez tekst docelowy i nierzadko dostosowane do nowego kontekstu kulturowego, by niejednokrotnie ostatecznie zintegrować się z systemem języka przyjmującego.

Szczególnie w sytuacjach, gdy językiem docelowym jest zdominowany mikrojęzyk, ponowne konstruowanie sensów przez tłumacza w przekładanym tekście może znacząco wykraczać poza – wyróżnione przez Susanne Klinger – poziomy fabuły, narracji i tekstu (Klinger 2020: 16) w stronę przeszczepiania obcych pierwiastków na głębszym poziomie językowym oraz „naginania przez tłumacza języka ojczystego” (Szymdytowa 1964: 438–439). Autor przekładu, widząc „próżnię” (Even-Zohar 2009: 199) i niedostatek pewnych elementów językowych, nierzadko pobudza swoją wyobraźnię językową. Uruchomienie nowych kontekstów stymuluje inwencję językotwórczą tłumacza, którego innowacje językowe nie tylko uzupełniają i wzbogacają tekst docelowy, ale niejednokrotnie przenikają do systemu językowego i zaczynają być używane również w innych przekazach. Według Waltera Benjamina autor translacji może okazać się tym, który „przełamuje [...] spróchniałe bariery własnego języka” (Benjamin 1996: 101). Tym samym dopuszcza w przekładanym tekście pewne anomalie językowe czy leksykalne, zwłaszcza w sytuacji bezekwiwalentności.

Ze względu na fakt, że nie w pełni skodyfikowane etnolekty często nie rozwinęły wystarczających zasobów lingwistycznych i dysponują jedynie ograniczonym kodem, tłumacz przekładający tekst na tego typu język z jednej strony staje przed wyzwaniem zachowania ekwiwalencji wobec tekstu docelowego, z drugiej strony – starając się podążać za oryginałem, nierzadko przekracza czy rozszerza, a zarazem kształtuje zasoby języka macierzystego.

W tym kontekście można mówić o kategorii „wierności” wobec języka docelowego, która nie zawsze zostaje „dotrzymana”, zwłaszcza gdy tłumacz nie chroni rodzimego systemu przed nadmiernymi innowacjami. Twórczy wkład autora przekładu, pozwalającego sobie dotwarzać nowe jednostki

w języku docelowym, w szczególny sposób może przyczyniać się do hybridyzacji tego języka.

5. Hybridowa natura wybranych przekładów na język kaszubski i śląski – innowacje na poziomie leksyki, struktur lingwistycznych i stylistyki

W sytuacji nierównej hierarchii językowej, wyrażającej się w relacji nadrzędności i zdominowania oraz braku równowagi w zakresie statusu języków (por. Tortosa 1986; Makurat-Snuzik 2019: 13–22), proces przekładu z systemów o silnej pozycji na etnolekty o niższym statusie stanowi formę kontaktu językowego, która w istotny sposób może sprzyjać tendencjom językotwórczym (Makurat-Snuzik 2019: 32).

Tendencje te, ujawniające się w śląskojęzycznej działalności piśmiennej, w tym również translatorskiej, stały się przedmiotem badań Artura Czesaka. Obserwacje dotyczące mieszania elementów wywodzących się z różnych systemów językowych doprowadziły badacza do „hipotezy o istnieniu górnośląskich zjawisk kreolistycznych”, którą odnosi on również do innych zdominowanych etnolektów słowiańskich (Czesak 2015: 68–71).

Jak już wspomniano we wcześniejszej części artykułu, hybridowa natura przekładów bywa widoczna na wielu poziomach języka i tekstu. W tym miejscu należy przypomnieć, że niniejszy artykuł przedstawia jedynie wycinek szerszych badań nad hybridową naturą przekładów różnych gatunków tekstów na mikrojęzyki. Ze względu na brak miejsca zdecydowałam się przywołać jedynie wybrane przykłady zjawisk językotwórczych zaobserwowane w działalności translatorskiej, które są rozpatrywane na trzech poziomach: 1) dotwarzania słownictwa, 2) kreowania innowacyjnych struktur językowych będących ekwiwalentami idiomów, 3) pracy nad stylem.

Jak zauważył Czesak, innowacyjne formy hybridowe, które wynikają z mieszania systemów językowych, można zauważyć w przekładach na etnolekty zdominowane także na poziomie gramatyki (Czesak 2015: 187–193). Kwestia wpływu działalności tłumaczeniowej na kształtowanie się podsystemów gramatycznych mikrojęzyków wymaga jednak pogłębionych badań, które wykraczają poza ramy niniejszego artykułu.

5.1. Dotwarzanie w procesie przekładu brakującego słownictwa

Hybrydowa natura przekładów na mikrojęzyki w naturalny sposób kojarzy się w pierwszej kolejności z procesami dotwarzania brakujących jednostek leksykalnych, co nierzadko okazuje się konieczne ze względu na dążenie do utrzymania właściwego poziomu ekwiwalencji tłumaczeniowej. Działania językotwórcze obejmują m.in. tworzenie neologizmów, które mają wypełnić leksykalną „próżnię” w języku docelowym.

Należy odnotować, że przykłady neologizmów w tłumaczeniach (m.in. dzieł Christy, Leśmiana, Mickiewicza) na język kaszubski i śląski można znaleźć w opublikowanych w ostatnich latach artykułach (por. m.in.: Czesak 2015: 191–193; Makurat-Snuzik 2022: 41–55; Popowska-Taborska 2012: 101–111). Poniżej przedstawia się jedynie wybrane przykłady wyekscerpowane z tłumaczeń literatury pięknej i tekstu religijnego i prawnego, które mają obrazować różne funkcje procesów językotwórczych, związanych z dotwarzaniem słownictwa w obu analizowanych (mikro)językach docelowych.

Jeśli chodzi o słownictwo dotwarzane w przekładach na śląszczyznę, przykładem procesu literackiej neologizacji jest śląski derywat *borostraszek* (Christa 2021), będący odpowiednikiem polskiego neologizmu literackiego *borostwór*, odnotowanego w komiksie *Kajko i Kokosz. W krainie borostworów* (Christa 1987). Neologizmy pojawiają się też w tłumaczeniach Biblii; przykładowo warto odnotować przymiotnikowy derywat *Ponboczkowy*, utworzony od znanego w kolokwialnej śląszczyźnie⁹ rzeczownika *Ponbóczek*¹⁰ (Podgórcy 2019: 222), a użyty m.in. w wyrażeniach *Ponboczkowy Syn* ‘Syn Boży’, *Ponboczkowo wola* ‘wola Boska’ w Ewangeliach przełożonych przez Szołtyska na język śląski (*Ewangelie śląskie* 2013: 36, 37). Istnieją też śląskie formacje słowotwórcze utworzone w translacjach z innych języków niż polski, np. z angielskiego w utworze Roberta Burnsa *The Deil’s Awa Wi’ Th’ Exciseman* występuje rzeczownik *Exciseman* ‘urzędnik akcyzowy’, który zostaje przełożony przez Mirka Syniawę za pomocą neologizmu *akcyźnik* (Burns 2016: 118–119) – formy derywowanej od

⁹ W tym miejscu warto odnotować, że o kontrowersjach związanych z używaniem stylu potocznego i kolokwializmów w śląskim wydaniu *Biblii* pisał m.in. Artur Czesak (Czesak 2009: 146–147).

¹⁰ *Ponbóczek* – rzeczownik ten występuje w języku śląskim również w wariantach *Pónbóczek* i *Ponboczek*.

zapożyczonego z polszczyzny rzeczownika *akcyza*, do której dołączono sufiks *-nik*, wykorzystywany do tworzenia nazw wykonawców czynności.

W kaszubskich przekładach również można odnaleźć nierzadkie egzemplifikacje słownictwa dotwarzanego w procesie translacji literackiej. Tendencja do eksperymentowania z językiem i do neologizowania jest szczególnie często obserwowana w tłumaczeniach autorstwa muzyka i literata, Tomasza Fopkego, który dotworzył liczne słowa w przekładach utworów Jana Brzechwy (por. Makurat 2016: 93–101) i Juliana Tuwima. Przykładowo, na potrzeby kaszubskiego przekładu wiersza *Stoń Trąbalski* Tuwima tłumacz wykreował derywat *zabôcziwalszi* (od *zabôcziwac*), będący ekwiwalentem polskiego *zapominalski* (Tuwim 2013: 11–14). Jeśli chodzi o neologizmy tworzone w kaszubskich przekładach klasyków polskiej literatury, ciekawym przykładem jest – utworzona od słowa *dwór* ‘zagroda, chata wraz z całym otoczeniem, stodołą, szopą, podwórzem’ (Sychta 1965–1976 I: 255) – formacja *dwòronk*, którą Stanisław Janke zamieścił w przekładzie *Pana Tadeusza* na język kaszubski jako ekwiwalent polskiego rzeczownika *zaścianek* (Mickiewicz 2010: 185). Ostatni z wymienionych przykładów został omówiony w artykule Hanny Popowskiej-Taborskiej poświęconym charakterystyce tendencji neologizujących w przekładzie epopei Mickiewicza (Popowska-Taborska 2012: 106).

W kontekście analizy neologizmów powstających w procesie przekładu i ich wpływu na kształt systemu językowego warto też przywołać – wyekscerpowany tym razem z tłumaczenia tekstu prawnego – derywat *môlëzna*, dotworzony w celu zachowania precyzji w tekście prawniczym od rzeczownika *mól* za pomocą sufiksu *-ëzna*, wykorzystywanego do tworzenia m.in. nazw miejscowych, jako ekwiwalent formy *miejsowość* w moim tłumaczeniu na kaszubszczyznę Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Üstów z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù).

Obecnie nie tylko formacja *môlëzna*, ale też wiele innych leksemów dotworzonych przez tłumaczy jest powszechnie używanych, m.in. w kaszubskich środkach społecznego komunikowania lub w tekstach literackich. W ten sposób dotwarzane w procesie przekładu na mikrojęzyki jednostki leksykalne niejednokrotnie stają się częścią systemu językowego, który zyskuje naturę hybrydową.

5.2. Kreowanie innowacyjnych struktur językowych, będących ekwiwalentami idiomów

Jedną z idiolektalnych innowacji obserwowanych w tłumaczeniach na mikrojęzyki, która może potencjalnie mieć (wtórne) znaczenie dla procesu kodyfikacji języka docelowego, jest dotwarzanie struktur idiomatycznych i frazeologicznych lub tworzenie nowych zwrotów i wyrażeń (neofrazeologizmów) będących odpowiednikami idiomów występujących w oryginałach (por. Makurat-Snuzik 2019: 75–118).

Jednostki idiomatyczne – potencjalne nośniki konotacji obcości w przekładzie (Lewicki 1993: 39) – w sytuacji braku całkowitych lub formalnych ekwiwalentów w języku docelowym mogą skłaniać tłumaczy na języki zdominowane do poszukiwania kreatywnych rozwiązań.

Kwestie dotyczące translatorskich innowacji i dotwarzania przez kaszubskich tłumaczy brakującej w języku docelowym frazeologii zostały systemowo omówione w monografii mojego autorstwa pt. *Problemy przekładu na język zdominowany. Obcość w tłumaczeniu rozpatrywana w kontekście nierównej pozycji języka wyjściowego i docelowego. Na przykładzie translacji dzieł literatur słowiańskich na język kaszubski* oraz w kilku artykułach (por. m.in.: Makurat-Snuzik 2019: 75–118; Makurat 2017a: 93–105; Makurat 2017b: 273–288).

W niniejszym artykule zamieszczam przykłady innowacyjnych struktur, będących ekwiwalentami idiomów, które zostały przeze mnie przeanalizowane w kontekście strategii przekładania idiomów w nieopublikowanej pracy magisterskiej (Makurat-Snuzik 2021). Materiał do analizy zaczerpnęłam z książki Lewisa Carrolla *Alice's Adventures in Wonderland*¹¹, tekstu, który został przełożony zarówno na język kaszubski, jak i śląski. Takie podejście pozwala pokazać, że tłumaczenie arcydzieła literatury pięknej stawia autorów przekładów na oba mikrojęzyki przed wyzwaniem znalezienia kreatywnych rozwiązań podczas poszukiwania ekwiwalentów struktur idiomatycznych. Obaj tłumacze w przypadku braku zupełnych lub częściowych odpowiedników decydują się na działania językotwórcze.

¹¹ Jedynie wybrane jednostki idiomatyczne zostały dotworzone przez Grzegorza Kuliaka i Mateusza Meyera, dla niektórych obaj tłumacze znaleźli ekwiwalentne lub częściowo ekwiwalentne struktury, lub wprowadzili wyjaśnienia opisowe (parafrazy).

Wydaje się, że jednym z ciekawszych wyzwiań, z którym zmierzył się Grzegorz Kulik podczas tłumaczenia książki Carrolla na język śląski, było poszukiwanie ekwiwalentu frazy *burst into tears* ‘nagle zacząć płakać’ (Farlex International 2017: 138). W tekście źródłowym idiom ten został użyty w odniesieniu do Alicji, u której wybuch płaczu – *a sudden burst of tears* (Carroll 2015: 32) – pojawił się, gdy postanowiła nie mieszkać w małym domku Mabel. Przykładem językotwórczego podejścia do poszukiwania ekwiwalentów wyjściowych idiomów jest próba przełożenia przywołanej frazy [*Alice*] *screams with a sudden burst of tears* (Carroll 2015: 32) za pomocą kalki językowej: *krzika Alicjo ze nogłym gichniyńciym płaczek* (Carroll 2020: 24). Kulik, próbując podążać za pierwowzorem, w innowacyjny sposób połączył wychodzący z użycia czasownik *gichnyć* (*gichnąć*) ‘chlusnąć wodą, wychylić kieliszek, położyć się, przewrócić się, wystrzelić’ (Podgórcy 2019: 97) z rzeczownikiem *placzka* ‘łza’ (Podgórcy 2019: 215).

Z kolei idiom *out of sight*, który oznacza, że coś ‘nie jest już obecne lub widoczne’ (Cowie, Mackin i McCaig 1994: 444), nie ma całkowitych idiomatycznych ekwiwalentów w języku kaszubskim. W tekście źródłowym *Alice’s Adventures in Wonderland* wyrażenie to odnosi się do Myszy, która znajduje się poza zasięgiem wzroku wszystkich obecnych – *is quite out of everyone’s sight* (Carroll 2015: 51). Tłumacz książki na język kaszubski, Mateusz Meyer, użył innowacyjnej struktury, która prezentuje obrazowanie podobne do występującego w źródłowym idiomie: *czej tamta zniknãła z widnika* (Carroll 2021: 41). Należy dodać, że wyraz *widnik* to archaizm, używany w znaczeniu ‘horyzont’ (Sychta 1965–1976 VI: 149), który został w kaszubszczyźnie reaktywowany i coraz częściej pojawia się w uzusie jako element złożonych innowacyjnych struktur.

Podobnych przykładów nowych okazjonalnych struktur stworzonych na użytek tekstów docelowych można znaleźć więcej zarówno w tłumaczeniach dzieł Carrolla, jak i w innych tłumaczeniach na języki regionalne, w dużej mierze już przeanalizowanych we wspomnianych powyżej publikacjach o strategiach przekładu idiomów na kaszubszczyznę (por. m.in.: Makurat-Snuzik 2019: 75–118; Makurat 2017a: 93–105; Makurat 2017b: 273–288).

Jak wspomniałam powyżej, oba przekłady książki Lewisa Carrolla *Alice’s Adventures in Wonderland* na język kaszubski i śląski (Carroll 2020; Carroll 2021) zostały już w całości przeze mnie przeanalizowane w kontekście strategii przekładania idiomów (Makurat-Snuzik 2021). Nie sposób jednak przedstawić obszernych wyników badań w krótkim artykule, ponadto kompleksowa analiza wychodzi poza ramy podjętej tutaj tematyki.

Należy też wspomnieć o tym, że dotworzone przez tłumaczy języków lokalnych struktury idiomatyczne zwykle są zrozumiałe dla odbiorców tekstów docelowych, choć tylko wybrane przykłady tego typu jednostek zaczynają funkcjonować poza przekładami, w których zostały użyte, i przenikają ostatecznie do systemu językowego. Trafiają się jednak neofrazeologizmy stworzone w procesie tłumaczenia, które stają się czymś więcej niż okazjonalnymi formami. Bywają używane w tekstach innych autorów i tłumaczy, a niekiedy zyskują poświadczenia w nowych wydaniach słowników (por. Makurat-Snuzik 2019: 99).

5.3. Praca nad stylem

Przekład staje się również płaszczyzną pracy nad stylem. Kwestie te zwykle rozpatruje się z perspektywy odwzorowywania w języku docelowym konwencji czy paradygmatów stylistycznych występujących w literaturze wyjściowej, które wzbogacają i stymulują rozwój stylu artystycznego literatury docelowej.

W przypadku mikrojęzyków akt translacji może jednak odegrać także znaczącą rolę w procesie kształtowania niektórych pozostałych stylów funkcjonalnych. Lokalne języki często pierwotnie były używane głównie w formie ustnej, więc wypracowały różne środki językowe charakterystyczne dla stylistyki potocznej. Występujące w tych systemach elementy kolokwialne bywają jednak – między innymi za pośrednictwem przekładu – wypierane przez innowacyjne tendencje stylistyczne. Można zatem w tym kontekście mówić o hybrydach stylistycznych, czyli o mieszanych stylach funkcjonalnych, które bywają niekiedy odbierane przez rodzimych użytkowników jako sztuczne lub nienaturalne (Makurat 2015: 100–103), bądź też jako nieprzystające do danego gatunku tekstu (por. Czesak 2009: 146–147).

W tłumaczeniach na mikrojęzyki praca nad formowaniem stylistyki często wykracza poza sferę artystyczną i dotyczy również formowania stylu naukowego, publicystycznego, a niekiedy urzędowego, które – choć zwykle są oparte na rodzimej stylistyce potocznej – poprzez translacje zapożyczają pewne elementy stylów funkcjonalnych typowe dla języka wyjściowego.

Przykładem mogą być próby tłumaczenia Pisma Świętego na języki regionalne. Z jednej strony zauważalna jest ekspansywność stylu potocznego, widoczna choćby na poziomie leksyki ludowej. Artur Czesak zwrócił uwagę na kontrowersje i krytykę związaną z użyciem – wspomnianego już

w tym artykule – słowa *Pónbóczek* w *Biblii Ślázoka* w tłumaczeniu Marka Szołtyska¹² (Czesak 2009: 146–147). Warto też odnotować inne formy, które ze względu na przenoszone konotacje mogą być uznane za kolokwializmy, a które zostały użyte przez Szołtyska, np. *włyżć* (pol. ‘wejść’), *kupa luda* (pol. ‘wielki tłum’), *użyrać się z wami* (pol. ‘was znosić’)¹³ (*Ewangielie śląskie* 2013: 37, 39, 43). W śląskim tekście docelowym znajdują się ponadto – przejęte i zaadaptowane w akcie translacji – elementy stylu wzniosłego, właściwe dla języka religijnego, takie jak patetyczne słownictwo, inwersje, imiesłowy, np.: *staniyncie z martwych, i ukozoł im sie Elijosz i Mojżysz godajoncy ze Jezusym, Jezus suchajonc* (*Ewangielie śląskie* 2013: 39, 43).

Przejawy niskiego rejestru stylistycznego, takie jak choćby – zauważone przez Jerzego Tredera – nadużywanie zaimków osobowych (*jô, tě*), przewaga wskaźników zespolenia typowych dla składni potocznej (*jaczi, co*) – pojawiają się również w przekładzie fragmentów Pisma Świętego dokonany przez Eugeniusza Gołąbka z języka polskiego na kaszubski (*Święté Pismiona Nowého Testameńtu* 1993). W procesie przekładu tłumacz zapożycza jednak z języka wyjściowego (polskiego) także pewne elementy stylu wysokiego, na przykład podniosłą leksykę: *purpura, swiätinia, dzesęcena, sykomora, mina (strzebra), stadion* (Treder 2010: 360–364).

Podobnie jak przekład tekstu religijnego (np. Biblii) na mikrojęzyk docelowy, tak również przekład tekstu naukowego wymaga utrzymania równowagi między naturalnością wypowiedzi docelowej a utrzymaniem adekwatnego rejestru stylistycznego. W przypadku tłumaczeń na języki lokalne dość często spotykana nierównowaga w tym zakresie w praktyce przyczynia się nierzadko do zakłóceń odbioru (m.in. sygnalizowanych przez natywnych czytelników nieporozumień związanych z użyciem nieadekwatnej

¹² *Biblia Ślázoka* Marka Szołtyska została przełożona w oparciu o Biblię Tysiąclecia.

¹³ W przypadku języków o długiej tradycji rozwoju, a zwłaszcza rozwoju ustandaryzowanej odmiany, ustalenie granicy zasobu leksyki typowej dla poszczególnych stylów funkcjonalnych zwykle nie sprawia trudności językoznawcom, natomiast w przypadku języków o stosunkowo krótkiej tradycji kształtowania się wariantu ustandaryzowanego mogą pojawiać się rozbieżności w opiniach językoznawców dotyczące tego, które formy kolokwialne mogą być uznane za odpowiednie również dla tekstów utrzymanych w stylu literackim lub naukowym. Opinie te zasadniczo mogą się opierać na: powszechnie funkcjonujących emocjonalnych lub wartościujących (pozytywnych/negatywnych) konotacjach, które pojawiają się wśród rodzimych użytkowników i dotyczą leksyki, stopnia podniosłości słownictwa, historii używania i funkcjonowania słów w dotychczasowych kontekstach, możliwości znalezienia lub podejmowanych prób tworzenia niekolokwialnych synonimów, a także wrażliwości językowej osoby wyrażającej opinię.

w określonym kontekście stylistycznym leksyki czy sztucznie dotworzonych struktur wyrazowych lub zdaniowych oraz kalk językowych). Prowadzi to niekiedy do niepodejmowania – przez potencjalnie zainteresowanych daną tematyką natywnych użytkowników mikrojęzyków – lektury tekstów z założenia pisanych stylem wysokim. Dotyczy to, z jednej strony, niezrozumiałego dla czytelników nadmiernie sztucznego stylu prac naukowych (np. pisanych po kaszubsku), a z drugiej – wewnętrznej niezgody na czytanie na przykład ważnych kulturowo tekstów religijnych (zwłaszcza Pisma Świętego), ponieważ zostały przesycone potocznymi formami.

Rodzimi odbiorcy przekładów tekstów naukowych na język kaszubski są zwykle w stanie zauważyć hybrydowość na poziomie stylu. Z jednej strony ujawnia się ekspansywność stylu potocznego, z drugiej – zapożyczane są wykładniki stylu naukowej odmiany języka wyjściowego, którym jest przede wszystkim polszczyzna. Przykładem może być sztucznie utworzony (na wzór polszczyzny) wskaźnik zespolenia *chtëren* (używany w różnych formach gramatycznych zamiast występujących w tej funkcji w kolokwialnej kaszubszczyźnie zaimków *jaczi*, *co*), notowany m.in. w przekładach publikowanych w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego” (Kalinowski 2019: 67, 68, 73). Innymi wykładnikami rozwijającego się hybrydowego stylu naukowego są sztucznie przejęte w procesie tłumaczeń z języka polskiego formy imiesłowów przymiotnikowych, np. *zamikającë*, *dającë*, *òdnòszającë*, *wësłòwającë*, *òdnòszającëch*, *òpisywającëch*, *òdnòszającëgò*, *mającëch*, *tikającë sã* (Léman, Stanulewicz 2019: 78–103), *stimùlējącëgò*, *przëcygajęcym* (Kalinowski 2019: 69, 73), oraz przysłówkowych, np. *wrócającë*, *przëpisëwającë*, *rëchùjącë*, *redukującë* (Léman, Stanulewicz 2019: 78–103) – które pojawiają się zamiast autentycznych kaszubskich złożonych konstrukcji z zaimkiem.

Podsumowanie

W podsumowaniu należy podkreślić, że mikrojęzyki zwykle są systemami stosunkowo młodymi, więc nie wytworzyły wystarczających środków lingwistycznych i leksykalnych, by opisać zjawiska czy wymiary rzeczywistości, które często wykraczają poza przedmiot codziennej komunikacji. Trzeba też dodać, że obecnie wiele języków lokalnych (nie tylko w Polsce) rozwija się w sposób wysoce regulowany i bardziej dynamiczny niż ustandaryzowane systemy językowe o długiej tradycji literackiej. Oznacza to, że

zamiast powolnych ewolucyjnych zmian językowych następuje intensyfikacja prac ekspertów, których decyzje przekazuje się użytkownikom mikrojęzyka w formie przyjętych (zwykle gremialnie) ustaleń. Co istotne, niekiedy uchwały dotyczące normalizacji lokalnego języka (np. w zakresie gramatyki, ortografii, leksyki, wymowy, a niekiedy też stylu) – odgórnie i kolektywnie podejmowane przez zinstytucjonalizowane rady specjalistów – rekomendują używanie form stworzonych przez autorów tekstów pisanych w lokalnych językach lub przez tłumaczy.

Należy podkreślić, że w tym kontekście proces przekładu na język zdominowany pełni kilka istotnych funkcji. Z jednej strony staje się medium, poprzez które ujawniają się braki w zasobach leksykalnych czy stylistycznych, a także niedostatek struktur i wyrażeń idiomatycznych języka docelowego, z drugiej – ujawnia potrzebę dotwarzania środków lingwistycznych w celu utrzymania odpowiedniego poziomu ekwiwalencji. Akt tłumaczenia na mikrojęzyk może okazać się ponadto kluczowym źródłem wytworzonych zasobów językowych, które ostatecznie w wielu przypadkach trafiają nie tylko do uzusu, ale także do ustandaryzowanej odmiany lokalnego języka.

Przykłady zaczerpnięte z wybranych translacji na język kaszubski i śląski pokazują, że regionalni tłumacze adaptują i asymilują – przejmowane z tekstów wyjściowych – jednostki leksykalne, struktury językowe czy formy stylistyczne. Starają się w ten sposób sprostać kryterium wierności wobec tekstu oryginalnego, nierzadko kosztem obniżenia stopnia autentyczności i naturalności języka docelowego. W rezultacie język pierwowzoru jako istotny element procesu przekładowego uczestniczy w tworzeniu mieszanej (hybrydowej) formy (mikro)języka docelowego.

Przeprowadzone badania pokazują, że w aktach translacji na język kaszubski i śląski nierzadko bywają kreowane przez tłumaczy okazjonalne struktury językowe i formy leksykalne, tym samym można mieć wrażenie, że rozszerzanie zasobów lingwistycznych czy słownikowych ma przede wszystkim charakter idiolektalny. W rzeczywistości jednak formy i struktury dotwarzane w procesie przekładu¹⁴ – zwłaszcza te, które potem bywają odtwarzane w innych tekstach, czyli trafiają do uzusu, a ostatecznie także do odmiany ustandaryzowanej mikrojęzyków i do opracowań leksykograficznych – mają istotne znaczenie dla kształtowania się tożsamości języków docelowych.

¹⁴ Należy wziąć pod uwagę zarówno przykłady przeanalizowane w niniejszym artykule, jak i wyniki podobnych badań przedstawione w innych pracach naukowych, które zostały przywołane w przypisach i bibliografii do niniejszego artykułu.

W tym sensie można zgodzić się, że tłumaczenia na języki lokalne stają się obszarem pracy nad nową leksyką, strukturami i stylem, które konstytuują tożsamość języka i jego odmiany ustandaryzowanej.

Zaprezentowane w ramach niniejszego artykułu analizy tłumaczeń na język kaszubski i śląski (oraz przywołane powyżej publikacje przedstawiające wyniki wcześniejszych badań dotyczących kaszubskich i śląskich translacji) zdają się potwierdzać hipotezę, że hybrydowa natura przekładu na mikrojęzyki ujawnia się niewątpliwie w pierwszej kolejności na poziomie transformacji tekstowych, jednak ostatecznym obiektem oddziaływań translatorskich jest (mikro)język docelowy, którego tożsamość – relatywnie spójna – okazuje się podatna na procesy innowacyjne, które dokonują się, między innymi, w akcie tłumaczenia.

Można się zatem zgodzić z założonym na wstępie tego artykułu stwierdzeniem, że akt translacji z języka dominującego na język zdominowany niesie za sobą transgresję również na poziomie poszerzania i modernizowania zasobów języka docelowego, co ostatecznie także może mieć wpływ na wzmocnienie statusu i podniesienie prestiżu językowego.

W kontekście badań nad tłumaczeniami w obrębie języków dominujących i zdominowanych należy przyznać, że dokonujący się w procesie przekładu transfer Innego może ostatecznie zostać zinterpretowany, z jednej strony, jako wyraz relacji władzy i próba kolonizacji „słabszego systemu” (por.: Tymoczko 1999; Makurat-Snuzik 2019), z drugiej zaś – jako uczestniczenie systemu językowego o mocniejszej pozycji w kształtowaniu tożsamości i wzmacnianiu statusu języka o krótszej tradycji ustandaryzowanej odmiany, co ma swoje konsekwencje w stymulowaniu rozwoju mikrojęzyka.

Bibliografia

- Bachtin Michaił 1977. *Problem tekstu. Próba analizy filozoficznej*, przeł. J. Faryno, „Pamiętnik Literacki” LXVIII, 3, s. 265–288.
- Bachtin Michaił 1981. *Discourse in the Novel*, w: M. Holquist (ed.), *The Dialogic Imagination. Four Essays by M.M. Bakhtin*, przeł. C. Emerson, M. Holquist, Austin: University of Texas Press, s. 259–422.
- Bassnett Susan 2016. *Przekład i postkolonializm*, przeł. J. Czernik, „Przekładaniec” 33, s. 7–25.
- Baudouin de Courtenay Jan 1903. *Język i języki*, w: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, t. XXXIII, Warszawa: Drukarnia Aleksandra Tadeusza Jezierskiego, s. 266–278.

- Benjamin Walter 1996. *Zadania tłumacza*, w: W. Benjamin, *Anirol historii. Eseje, szkice, fragmenty*, wybór i opracowanie H. Orłowski, przeł. K. Krzemieniowa, H. Orłowski, J. Sikorski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 89–103.
- Berman Antoine 2009. *Przekład jako doświadczenie obcego*, przeł. U. Hrehorowicz, w: P. Bukowski, M. Heydel (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 249–264.
- Brunsmas David L., Delgado Daniel J. 2008. *Occupying Third Space: Hybridity and Identity Matrices in the Multiracial Experience*, w: K.E.I. Smith, P. Leavy (ed.), *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, Leiden–Boston: Brill, s. 333–353.
- Burns Robert 2016. *Wiersze i śpiywki Roberta Burnsa*, przeł. Mirek Syniawa, Kotórz Mały: Silesia Progress.
- Carroll Lewis 2015. *Alice's Adventures in Wonderland*, London: Walker Books.
- Carroll Lewis 2020. *Przigiody ód Alicyje we Kraju Dziwów*, przeł. G. Kulik, Kotórz Mały: Silesia Progress.
- Carroll Lewis 2021. *Przigòdë Alicje z Cëdaczny Zemie*, przeł. M. Meyer, Gdańsk: Fundacjò Kaszëbskò.
- Chludzińska Ewa 2022. *Pejzaże rzeczywistości hybrydalnej – kilka odsłon*, w: S. Jaskuła (red.), *Rzeczywistość hybrydalna. Pomiedzy bytami*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, s. 75–90.
- Christa Janusz 1987. *Kajko i Kokosz. W krainie borostworów*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Christa Janusz 2021. *Kajko i Kokosz. We krainie borostraszków*, przeł. G. Buchalik, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Cowie A.P. (Tony), Mackin Ronald, McCaig Isabel R. 1994. *Oxford Dictionary of English Idioms*, Oxford: Oxford University Press.
- Cronin Michael 1995. *Altered Studies. Translation and Minority Languages*, „TTR” 1, VIII, s. 85–103.
- Czesak Artur 2009. *Biblia po śląsku i podhalańsku: fakty i kontrowersje*, w: S. Koziara Stanisław, W. Przychyna (red.), *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, s. 145–157.
- Czesak Artur 2015. *Współczesne teksty śląskie na tle procesów językotwórczych i standaryzacyjnych współczesnej Słowiańszczyzny*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Dai Guangrong 2016. *Hybridity in Translated Chinese. A Corpus Analytical Framework*, London: Springer.
- Dedecius Karl 1988. *Notatnik tłumacza*, przeł. J. Prokop, I. i E. Naganowscy, wstęp J. Kwiatkowski, Warszawa: Czytelnik.
- Eco Umberto 2021. *Prawie to samo. O doświadczeniu przekładu*, przeł. J. Miszańska, M. Surma-Gawłowska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Even-Zohar Itamar 2009. *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, przeł. M. Heydel, w: P. Bukowski, M. Heydel (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 197–203.
- Ewangelie śląskie* 2013. Napisał, przetłumaczył i opracował M. Szołtysek, Rybnik: Wydawnictwo „Śląskie ABC”.

- Farlex International 2017. *The Farlex Idioms & Slang Dictionary*. Createspace Independent Publishing Platform.
- Gadamer Hans-Georg 2009. *Lektura jest przekładem*, przeł. M. Łukasiewicz, w: P. Bukowski, M. Heydel (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 321–325.
- Bhabha Homi 1985. *Signs Taken for Wonders: Questions of Ambivalence and Authority under a Tree outside Delhi, May 1817*. „Critical Inquiry” 12(1), s. 144–165.
- Kalinowski Daniel 2019. *Jón Trepczik i kaszëbskô lëteratura dlô dzòtk*, przeł. D. Majkowski, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, s. 65–77.
- Klinger Susanne 2020. *Translation and Linguistic Hybridity. Constructing World-View*, London–New York: Routledge.
- Kristeva Julia. 1969. *Semiotiké. Recherches pour une sémanalyse*, Paris: Editions du Seuil.
- Léman Joana, Stanulewicz Danuta 2019. *Pòzwë farwów w Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu Jana Trepczika*, tłum. D. Majkowski, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, s. 78–103.
- Lévinas Emmanuel 2002. *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrżności*, przeł. M. Kowalska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lewicki Roman 1993. *Konotacja obcości w przekładzie*, Lublin: Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej.
- Makurat Hanna 2015. *Sposób istnienia kaszubskojęzycznego tekstu. Wzajemne relacje między systemem językowym kaszubszczyzny a wypowiedzią zbudowaną w tym języku*, w: M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica (red.), *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 95–104.
- Makurat Hanna 2016. *Słowobudowizna dolmaczënków wierztów Jana Brzechwë na kaszëbszczi jãzëk*, w: E. Rogowska-Cybulska, E. Badyda (red.), *Słowotwórstwo języka mówionego i pisanego: materiały siódmej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci profesora Bogusława Krei*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 93–101.
- Makurat Hanna 2017a. *Frazeologizmy i przysłowia w przekładzie bajek Iwana Kryłowa z języka rosyjskiego na kaszubszczyznę*, „Prace Językoznawcze” XIX/4, s. 93–105.
- Makurat Hanna 2017b. *Frazeologizmy w przekładzie na język kaszubski książki „Balbina z IV B” Danuty Stanulewicz*. Krytyka przyjętej przez tłumaczkę strategii translatorskiej, „Zeszyty Łużyckie” 51, s. 273–288.
- Makurat-Snuzik Hanna 2019. *Problemy przekładu na język zdominowany. Obcość w tłumaczeniu rozpatrywana w kontekście nierównej pozycji języka wyjściowego i docelowego. Na przykładzie translacji dzieł literatur słowiańskich na język kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Makurat-Snuzik Hanna 2021. *Idioms in Kashubian, Silesian, and Polish Translations of the “Book Alice’s Adventures in Wonderland” by Lewis Carroll*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dra Michała Golubiewskiego na kierunku filologia angielska na Uniwersytecie Gdańskim.
- Makurat-Snuzik Hanna 2022. *(Nie)przekładalne neologizmy Leśmiana w tłumaczeniu na kaszubski język regionalny*, „Tekstualia” 3(70), s. 41–55.

- Mickiewicz Adam 2010. *Pón Tadeùsz to je Òstatny najachùnk na Lëtwie: szlacheckò historiò z rokù 1811 i 1812 w dwanòsce knégach wiérszã*, przeł. S. Janke, Wejrowò, Gduńsk: Wydawnictwo Maszoperia Literacka, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- Podgórcy Barbara i Adam 2019. *Słownik gwar śląskich*, Katowice: Wydawnictwo KOS.
- Popowska-Taborska Hanna 2012. *Nad kaszubską wersją „Pana Tadeusza”*. *Rozważań o neologizmach w kaszubskim języku literackim ciąg dalszy*, „Rocznik Slawistyczny” LXI, s. 101–111.
- Ricoeur Paul 1975. *Wyzwanie semiologiczne: problem podmiotu*, przeł. E. Bieńkowska, w: P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, wybór, oprac. i posłowie S. Cichowicz, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, s. 190–220.
- Ricoeur Paul 2008. *Radości i udręki tłumaczenia*, w: P. Ricoeur, P. Torop, *O tłumaczeniu*, przeł. T. Swoboda, S. Ulaszek, wstęp E. Balcerzan, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 33–38.
- Skibińska Elżbieta, Misiak Małgorzata 2007. *Języki mniejszości etnicznych a przekład. Wokół polskich i francuskich przekładów poezji lemkowej*, „Teksty Drugie” 4, s. 73–95.
- Smith Keri E. Iyall 2008. *Hybrid Identities: Theoretical Examinations*, w: K.E.I. Smith, P. Leavy (red.), *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, Leiden–Boston: Brill, s. 3–11.
- Święte Pismiona Nowého Testameńtu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia* 1993. Przeł. E. Gołąbk, Gduńsk, Pelplin: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie: Zarząd Główny, Wydawnictwo Diecezjalne.
- Sychta Bernard 1965–1976. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Szymdowa Zofia 1964. *Czynniki rodzime i obce w przekładzie literackim*, w: Z. Szymdowa, *Poeci i poetyka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 437–457.
- Tokarz Bożena 2014. *Obcy w nas i my w obcym: przekład jako różnica i podobieństwo czy przypominanie*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 5/1, s. 68–83.
- Tortosa José María 1986. *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, przeł. A. Rurarz, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Treder Jerzy 2010. *Opinia o kaszubskim przekładzie Ewangelii św. Łukasza E. Gołąbka*, „Acta Cassubiana” 12, s. 360–364.
- Tuwim Julian 2013. *Nõsnõzniészé wiéртé dlò dzecy*, przeł. T. Fópka, Gduńsk: Wëdõwi-zna Òskar.
- Tymoczko Maria 1999. *Translation in a Postcolonial Context: Early Irish Literature in English Translation*, London–New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Tymoczko Maria 2009. *Literatura postkolonialna i przekład literacki*, przeł. A. Sadza, w: P. Bukowski, M. Heydel (red.), *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, Kraków: Wydawnictwo Znak, s. 321–325.
- Urbanek Dorota 2004. *Pęknięte lustro. Tendencje w teorii i praktyce przekładu na tle myśli humanistycznej*, Warszawa: Wydawnictwo Trio.

Ústôw z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznych miészëznach a regionalnym jãzëkù. Dz.U. z. 2005 r. Nr 17, poz. 141, Nr 62, pòz. 505.

Yazdihà Hajar 2010. *Conceptualizing Hybridity: Deconstructing Boundaries through the Hybrid*, „Formations” 1(1), s. 31–38.

Дуличенко Александр Дмитриевич 1981. *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*, Таллин: Валгус.